

821.163.41.08 Киш Д.

811.163.41'38

<https://doi.org/10.18485/sj.2022.27.1.22>

**НЕНАД С. КРЦИЋ\***  
Универзитет у Београду  
Филолошки факултет

Оригинални научни рад  
Примљен: 15.10.2021.  
Прихваћен: 22.12.2021.

## ПОЛЕМИЧКИ СТИЛ ДАНИЛА КИША У ЧАСУ *АНАТОМИЈЕ*\*\*

Циљ овог рада јесте да опише неке елементе полемичког стила Данила Киша у *Часу анатомије*, делу које се често сврстава у сам врх српске полемичке прозе, а којим аутор одговара на оптужбе за плагијаторство од стране критичара Драгана М. Јеремића и др. Тим текстом Киш, са своје стране, окончава једну од најбурнијих полемика на српској књижевној сцени, која се одиграла крајем седамдесетих година прошлог века. Главни задатак овог рада јесте опис стилских особина текста са микроструктурног (конкретно, лексичко-семантичког, граматичког и фигуративног) аспекта. Резултати анализе показују да се аутор на микроплану превасходно користио негацијом, адверзативним односима, варијацијама квантитета; пејоративном, ерудицијском, натуралистичком и др. лексиком, те бројним фигуративним поступцима попут компарације, амплификације, ироније, сарказма, каламбура итд.

**Кључне речи:** полемика, полемички стил, Данило Киш, *Час анатомије*, стилистика, српски језик.

---

\* nenadkrcic@gmail.com

\*\* Овај рад настао је у оквиру пројекта 178006 *Српски језик – теорија, опис и примене*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

## 1. УВОД

1.1. Полемика (гр. *polemos* – „рат“) представља тзв. *метатекстуални жанр* – наиме, она настаје као реакција на неки текст, по принципу негативног односа (Морањак Бамбураћ, према Катнић Бакаршић 1999: 68), а издваја се и као врста аргументативног текста (Кликовац 2008: 300). Катнић Бакаршић (1999: 69) препознаје у полемици комбинацију објективних елемената (референцијална језичка функција) и изразито субјективних елемената (емотивна и експресивна језичка функција), средства убеђивачког дискурса (попут реторичких питања, екскламација и сл.), као и цитате из прототекста с којим се полемиче. Тошовић (2002: 321) напомиње да се у полемици тежи употребити што „убитачнија“ реч: у основи полемике налази се конфликт, те ће избор речи бити у функцији тог сукоба – аутор често бира стилски јаче, упечатљивије речи. Према њему, циљ полемике је двострук: 1) поразити, раскринкати саговорника; 2) убедити читаоца у исправност својих ставова. У полемици постоје два антитетичка противника, а најјача оружја у њој, према Ласићу, јесу хумор, иронично ругање и саркастична персифлажа (Ласић, према Багић 1999: 31). К. Багић у својој монографији *Умијеће оспоравања*, у којој анализира полемичке стилове Магоша и Крлеже, даје и „приручну“ дефиницију књижевне полемике: то је „писани сукоб у новинама, часописима (изнимно у књигама) најмање двају књижевника о питањима књижевности“ (Багић 1999: 37).<sup>1</sup>

1.2. *Час анатомије* Данила Киша представља можда и најбољи полемички спис српске књижевности друге половине XX века. Проистекао је из велике полемике вођене крајем седамдесетих година прошлог века, а настао је као одговор на оптужбе да је његова књига *Гробница за Бориса Давидовича* – плагијат. У *Часу анатомије* Киш, као што је познато, образлаже своје књижевне поступке и своју поетику, те даје и својеврсно теоријско образложење појма интертекстуалности, односно документарног поступка у књижевности. У литератури је указано на значај ове књиге (Делић 1992, Пантић 2000 и др.), полемичку поетику Киша (исп. Божовић 1998), те на страст с којом је Киш полемисао у овој књизи и бранио своје дело (Бечејски 2016: 223, исп. и Кривокапић 1980: „гневна књига“). Уочене су и својеврсне везе и сличности

<sup>1</sup> Багић разликује два типа књижевне полемике: проблематску и пародијску.

Према *Речнику књижевних термина* полемика је „[п]ракса или уметност противречења и контроверзије, оштар спор и сукоб о неком питању, књижевна, филозофска, научна или политичка распра – у новинама, часопису или на јавном месту – између представника различитих, опречних схватања, у којој се бране властите тезе и критички оповргавају доктрина и тезе противника; то је, такође, такав књижевни или филозофски, научни, политички напис (или књига), где се аутор активно и одлучно супротставља извесном туђем мишљењу и гледиштима.“

између Кишовог *Часа анатомије* и *Књиге о Змају* Лазе Костића (Делић 1992; Грујичић 1992; Миланов 2009<sup>2</sup> и др.).

Такође, у литератури је *Час анатомије* већ разматран са макроструктурне стране. М. Бечејски (2016: 223–224) жанровски га одређује као књигу-есеј која се састоји од наративних и дневничкоисповедних сегмената и полемичких пасажа, озбиљних психолошко-социолошких (патолошких) портрета друштвених појава, аутопоетике, теоријске расправе, метакритике, ликовне и књижевне критике, затим козерије, пародичне поезије и скеча. Морањак Бамбураћ (2003: 159–160) напомиње да Киш своје „метатекстуалне потенције развија на хибридикацији полемике, теоретизирања, монтаже, цитатне поетике и ’интелектуалне биографије’”, те да „свјесно или несвјесно, литераризира своје противнике и критичаре, претвара их у неку врсту дијаболоизираних јунака у конфликту с књижевношћу”. Разматрајући структуру овог текста, ауторка закључује да Киш успешно трансформише полемички набој у узбудљив еквивалент фабуле, те да му је стил обележен хибридикацијом доживљајности и емоционалности, с једне стране, и појмовности и реторичности с друге.

Катнић Бакаршић (1999: 107) истиче да је пререгистрација учинила ову (у основи) књижевну полемику делом које се жанровски и стилски може одредити другачије и које „представља постструктуралистички текст *par excellence*”: у основи је *полемика* (ауторка, уз иронију и сарказам као доминантне одлике, помиње и каламбуре, неочекиване поенте, што све служи побијању ’противникове’ позиције); ту су и научни, *књижевнотеоријски* и *књижевноисторијски текстови* (у оквиру „Мале хрестоматије”) као додатни аргументи за његову књижевну теорију, којима се потенцира и незнање супротне стране; *књижевна критика* (али и *књижевно дело* које има естетске елементе); коначно, ово дело је и пример *постанализе* као посебног метатекстуалног жанра у ком аутор тумачи свој раније написан текст (Исто: 108). Истичући да је постанализа тип граничног жанра, јер настаје на граници уметничког, научног и публицистичког стила, Морањак Бамбураћ (2003: 162) закључује да „полемички жар једног Часа анатомије не укида, већ напротив подстиче ’задовољство у тексту’”.

Из свега наведеног јасно је да је макроплан овог текста детаљно анализиран до сада у литератури. У наставку рада анализираћемо подробније стилске особине овог текста на микроструктурном плану: лексичко-семантички, граматички и фигуративни аспект.

<sup>2</sup> Исп. Миланов о *Часу анатомије* (2009: 923): „Киш, напротив, не брани своју одбрану анализом, већ аналогјама, цитатом, алузијама, једном речју – *библиотеком*, својом књижевном културом, истичући недостатке оних који га нападају, што доказује и сам разлог тих напада.”

## 2. ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИ АСПЕКТ ЧАСА АНАТОМИЈЕ

2.1. Киша одликује, као што је познато, изванредна ерудиција, а његов ерудицијски стил (изрази и термини којима се користи, цитати, алузије) огледа се, између осталог, и у честом ослањању на француски језик, што и не изненађује, с обзиром на то да је живео у Француској и одлично познавао француску књижевност и културу. Франкофони орнаменти његовог дискурса могу се у следећим примерима посматрати попут одређених стилских апликаата:

[...] то ću, из педагошких разлога, навести неке poučne tekstove, *textes à l'appui*, ćitavu jednu hrestomatiju utkanu sasvim *à propos* u sam moj tekst (11); *Tout est à aboutir à un livre* (Malarme). (11); [...] што га Французи зову maglom zvonâ (*brume des cloches*) (13); *tout Belgrade* (18); он ће већ, Joca Daska, „*descendre sa carrière en flèche*”, strmeknuti njegov ugled niz parapet! (20); i izdavala, makar usmeno, svoje *Je suis partout* (33); a da je *couleur locale* („kada nije u službi umetničke istine”) najčešće takođe samo deo književne demagogije (34); slika i prilika te vašarske *mauvais-goût* nacionalističke svesti (34); sasvim šupljim kao to licitarsko srce, i od iste testenine, *de même farine* (35); [...] jer mu se, valjda, neke jednostavne sheme tih filmova ćine lako primenljivim na svaku pripovetku, kao *passe-partout* za svaku situaciju (314) итд.

Срећу се у његовом дискурсу и речи и изрази из других језика, често шире познати. На пример, на више места пејоративно користи израз *cosa nostra* (итал. „наша ствар”), назив под којим се скривала сицилијанска мафија (овде метонимијски у значењу – „мафија”):

[...] da napravim jedan anatomski rez na moralnom i književnom profilu književničke *cosa nostre* (13); književna javnost koja nije u mreži njihove književne *cosa nostre* koju su spleli tokom svoje dugogodišnje književničke i ćinovničke vladavine (27); Tekst što ga je Dragan M. Jeremić objavio [...], pojavio se kao (preuranjena) novogodišnja ćestitka beogradske književne *cosa nostre* (73); bez pružanja otpora književničkoј *cosa nostri* (189).<sup>3</sup>

Јављају се и речи и изрази из других језика, исп. **енг.** *fair-play* (22); *point of view* (35); **лат.** *arbiter elegantiae* (21); *vox populi, to jest glas ćaršije* (25); u toј surovoy igri nedozrelog *homo ludens* (35); *nobilissimarum Europae linguarum* (39); *Elephantiasis nostras* (61); pater familias (76); *Aut Caesar\*\*\*\** (sa ćetiri zvezdice) *aut nihil!* (76); *alter ego* (77, 78 и даље); *pro forma* (81); **итал.** *Va bene!* (187); **нем.** *Schwarz auf Weiss, crno na belo*, (24); i ne ćak u geteovskom znaćenju *Weltliterature* (50); kojoj je namenjen krajnji cilj da postane *Wasserkopf* (61); književnićki *Kindergarten* (129); **мађ.** *sasvim originalno i sasvim nacionalno, piros-fehérzold, ez a magyar fold* (34); *biti obrezan — biti bűdos Zsidő* (37) итд.

<sup>3</sup> Понегде се јавља и придевска изведеница од овог израза, лексички хапакс: *Jeremić tu svoju kumovsku dobrotu prodaje kao licitarska srca na vašaru: on delà po jasnoj kumovskoj cosanostrinskoј logici* (80); *voden jednim strogim kategorićnim imperativom cosanostrinske etike – uprkos svima i u inat svima* (173); *uveren da ju je kao kozanostrinski kum već ućutkao ili potkupio, te da je njemu dozvoljeno da delà i deluje izvan svakog moralnog kodeksa!* (222).

Ово долази, условно речено, и као формална ознака његовог, често помињаног, космополитског духа.

2.2. Једна од изразито наглашених особина Кишовог текста на лексичко-семантичком плану свакако јесте и честа употреба лексичке негације, при чему је овде за нас нарочито интересантна она којом се негира став супротне стране или негативно вреднује (квалификује) поступак супротне стране, исп. неке од примера:

*neviđena* hajka (9); razjašnjenja nekih *nejasnosti* i *nesporazuma* (10); *nekalifikovani* (11); Posle dugog i *neslavnog* života [...] tekst pod naslovom „Ogrlica od tuđih bisera” dospeo je najzad u javnost (17); *nepismene* pigeonovske paškvile (19); listovi su se punili *nedvosmislenim* i *neduhovitim* aluzijama na moje odgovore (26); ta *neprijateljska* atmosfera koja je sad stvorena oko mene... (27); taj način čitanja interpretiranja, zapravo logički proizvod one psihološke, iracionalne, paranoidne *nestabilnosti* (33); u toj surovoj igri *nedozrelog* homo ludensa (35); A to da Jeremić svojim *nedarom* daje meni bilo kakve savete... (89); koliko je sramno netačno Kako je jeremićevska *nedoučena* i *nepismena* kritika spustila kod nas nivo *neznanja* do apsolutne nule (164); posledica Jeremićeve *neobaveštenosti* i *nepoznavanja* aterije kojom se bavi (191); igre čija su pravila Jeremićima *nedostupna* (222); ovo *nespretno* i *neorganizovano* kretanje bez cilja i smisla (250–251); a sasvim *nedoraslo* zadatku (275); ako je svaka ili skoro svaka rečenica u okviru tih pasusa *besmislena* i *nepismena*, što će reći *neistinita* (293); *neosmišljenost* i *neuraučunljivost* (301); *nevidljivi* i *neubedljivi* (304); *neveštom* rukom autora (306); *neočekivani* i *nemotivisani* prelazi (312); *nepismena* konstrukcija, ta *neuverljiva* motivacija, to *nevladanje* jezikom kao elementarnim instrumentom književnog posla (317); Obratiti pažnju na banalnost situacije, banalnost izraza, *nepravilnu* interpunkciju, *nespretnost* stila itd. (331) итд.

Као што видимо из примера, неретко се код Киша негација јавља удвојено. Каткад се лексичком негацијом и наглашавају, тј. појачавају иронија и сарказам, исп.

[Голубовић] покушава да donese svoju stručnu ekspertizu, да je iznese pred javnost, tobože uvređen zbog te *nečuvene* podvale (18); sve je *nevažno* pred tom činjenicom koja tek što nije obelodanjena [да је Киш наводно преписао своју књигу] (22); па сад ту raspravljati o nekim principijelnim problemima kritike i praviti sitne čarke, sad mu se (tom uredniku) čini potpuno *nevažnim* i *irrelevantnim* (22); on je advokat, pravno i građansko lice, uz to sasvim *nezainteresovan*, je li, za ovakve zemaljske stvari kao što je ovo žiriranje (24); Jedan list koji izlazi dvadeset i pet godina, nikada se nije obratio papā Jeremiću! *Nedopustivo!* (84) итд.

2.3. Негативна (пејоративна) квалификација јавља се и преко лексике која носи негативну конотацију:

[...] tvrdeći da to čini „brinući se za osobenosti nacionalnih kultura” i pozivajući javnost, *patetično*, da dobro otvori oči... (18); [за Пигеона] *književni samozvanac i opskurant* (25); *toj gospodi difamatorima i kleveticima* (27); [за текстове Пигеона, Јерemiћа и Булаговића:] *paškvila* (25, 73 и др.), bulatovićevska interpretacija tekstova, ta *kafanska hermeneutika* (29), *moralistička bas-partija* (76), *blebletanje* (76), Jeremić će – samo ovom prilikom – *nadnačiti* nekih desetak kartica *spletkarskog, švindlerskog, difamatorskog* teksta! (78), *denuncijanski* tekst (85); jer to je domen *malograđanskog* kiča i *malograđanskog* pokrivača (81); malo *provincijskog popovanja* (129); Jeremić [je] *ignorant* u stvarima književnim (132); Meni su, ponavljam, već poprilično dojadili ovi iz *magareće klupe* (223); jeremićevskošćerpanovićevski *glupo* i *banalno* i *apsurdno* (328) итд.

Очигледна је овде Кишова тенденција да оваквом лексиком супарнике раскринка и дискредитује. Фигуративно посматрано, већина ових примера спада у дисфемизме.

Описни придеви (или начински прилози) секундарно изведени од презименâ такође често носе негативну конотацију: исп. *јеремичевски* (Киш је користи у тексту чак 102 пута), *шћепановићевски* (34), *пигеонovski* (11), *булатовићевски* (4). Јављају се и полусложеничке варијанте (исп. *јеремичевско-шћепановићевски*, *пигеоновско-јеремичевски*), а на два места срећемо и индивидуализме које Киш твори: лексеме *јеремичада* и (*јеремичевска*) *пигеонијада*, које се односе на текстове тих аутора. На плану колокација, детерминатив *јеремичевски* најчешће се користи уз лексеме *критика* и *естетика*, али се и друге појаве негативно квалификују овим изведеним придевом или се он доводи у везу с негативно конотираном именицом.<sup>4</sup>

Негативна квалификација, одн. пејоризација која се користи како би се друга страна дискредитовала, понекад се јавља и у облику полусложенице, у којој један део представља назив занимања (или особину) тог појединца познато јавности, а други део негативно конотиран именички детерминатив: исп. *novinari-propali-pisci* (10, 26), *kritičar-diletant* (18), *diletant-skriboman* (234) и сл. Понегде се такве полусложенице јављају попут својеврсних катахреза, опет с негативном конотацијом: *polufilozof-polupisac* (77)<sup>5</sup>, *polupisac-polufilozof* (80).

2.4. Изузев лексеме *јеремичевски*, издваја се и лексема *тобоже* (*тобожњи*), као једна од карактеристичних за полемику уопште. Док се првом негативно квалификује супротна страна, другом се открива неистинитост тврдњи супротне стране (*тобоже* 'наводно, као бајаги, привидно, наизглед'; *тобожњи* 'који није прави, није онакав какав се чини да је, лажан')<sup>6</sup> – понегде стилски мимикрирано, уметнуто у исказ (исп. *po logici neke tobože parapsihološke koincidencije, pristiže i pismeno mišljenje Jeremićevog advokata*,

<sup>4</sup> Исп. *јеремичевски „nivo“* (75), *јеремичевске mahinacije* (77), *јеремичевске falš-karte* (86), *јеремичевска literatura* (86), *јеремичевска šarada* (130), *јеремичевска konstatacija* (131), *пигеоновско-јеремичевска terminologija* (137), *јеремичевска argumentacija* (163), *јеремичевске smicalice* (164), *јеремичевска dvosmislenost* (175), *јеремичевски tekst* (184), *јеремичевско neznanje* (189), *јеремичевско lukavstvo* (191), *јеремичевска dobrotа* (244), *јеремичевска metoda* (248), *јеремичевска rečenica* (249), *јеремичевски paradoks* (252) итд.

<sup>5</sup> Исп. „Jeremić, međutim, kao književni kentaur, polufilozof-polupisac (kao pola žena – pola riba), nije načisto sa samim sobom...” (77).

<sup>6</sup> Исп. *zbog tobožnje objektivnosti nekih naših književnih i neknjiževnih glasila* (10); *a taj novinar (Pigeon) putovao je, tobože o trošku redakcije* (18); *da Jeremić brani svoju „sreću” i svoj „položaj pun časti” od onih koji mu, tobože, zavide na toj „sreći” i na tom „položaju punom časti”* (79); *to pokazivanje naličja igre, ta tobožnja demistifikacija* (98); *sve ono čime se služe Jeremići-Pigeoni, koristeći se za svoje mahinacije tobožnjim pokrićem institucija* (155); *on izjavljuje da mu je „žao” što ga „primoravaju” da o tome govori (jer on, tobože, o svemu tome dosad nije govorio, i on, tobože, u celoj toj radbi oko moje knjige nije kumovao, nego uzima reč tek sada)* (173) итд.

24), а често стилски антиципирано, истакнуто, одвојено запетама (исп. *Jer ja, tobože, ne smem i ne umem da odgovorim na jeremićevske pigeonijade, pa iznajmljujem svoje pero kritičarima da bi oni napali tu intelektualnu oklopnjaču koja se zove dr Jeremić!*, 151). Међу лексикостилске доминанте овог текста могле би ићи и *малограђански*<sup>7</sup>, *национализам*, *националиста* и др.

2.5. Киш не бежи од натуралистичких описа, од огољавања стварности сировим изразом. Та стварност као да постаје очигледнија што је опис интензивнији и сировији, исп. одломак из уводног поглавља у ком аутор даје јасну алузију на своје сопствено огољавање моралних и књижевних назора супротне стране (курзив наш):

[...] *krvava i ispražnjena utroba mrtvaca* i gde ruka sa skalpelom, ruka doktora Joana Dejmana, mada u drugom planu, dominira zapravo slikom [...] *obična lešina, bezbojna kao leš utopljenika, sterilna, sterilizovana, dobra samo da se na njoj demonstriraju simptomi nekog patološkog stanja, te nije potreban brasero da kadom svojih trava otkloni bazd raspadanja. Profesor Tulp je rastegnuo anatomskim nožicama mišićna vlakna odrane leve podlaktice i pokazuje učenicima to klupko mišića i žila, vena i arterija kroz koje više ne kola krv, pokazuje im sa mirom i pribranošću čoveka koji zna da je ljudsko telo, izvan duhovnih funkcija, izvan duše i morala, samo probavna mašina, mešina, splet creva i živaca, hrpa žila i mesa, kao onaj odrani vo* (iz Luvra) što ga je Rembrant naslikao nekih pet godina kasnije: *gomila mesa obešena naglavce*. (12)

2.6. Коначно, у *Часу анатомије* уочавамо и бројне фразеологизме који Кишов израз чине сликовитим, експресивним, субјективним и каткад га приближавају разговорном: *да се Власи не сете* (33), *ни кућић ни ојаковић* (50), *на своју руку* (64), *узети скалп коме* (73, 87), *растргнути коњима на репове* (73), *из пуних плућа* (74), *не улази у главу* (108), *здрав као дрен* (108), *правити се Енглеz* (130), *држати се у сенци* (130), *открити Америку* (222), *слава ударила у главу* (238), *пун ми је шешир* (нечега) (244), *у најмању руку* (301) итд.

Ипак, мора се рећи да је ово жанровски (и тематски) условљено: на местима где је Кишов тон личан, повишен или колоквијалан – он полемичан, док на местима где је његов израз разложан, апстрактан или прожет терминологијом – он (научно) аргументује (исп. и горе Катнић Бакаршић 1999, Морањак Бамбураћ 2003 и Бечејски 2016 о жанровској разноврсности и структури *Часа анатомије*).

<sup>7</sup> Исп. *to je domen malograđanskog kiča i malograđanskog pokrića* (81), *samo malograđanski donkorleonovski kič* (81), *malograđanina „objektivne misli“* (174), *Jeremić je sâm Buvar i Pekiše u istom licu, to srećno otelovljenje ljudske (malograđanske) banalnosti mišljenja i življenja!* (227), *slika i prilika malograđanske udobnosti* (235), *izlaže svoju otužnu malograđansku filozofiju pragmatizma i ćudoreda* (255).

### 3. ГРАМАТИЧКИ АСПЕКТ ЧАСА АНАТОМИЈЕ

#### 3.1. Морфолошки план

На морфолошком плану занимљива је употреба властитих именица (конкретно, секундарних антропонима) у облику множине који не упућује на значење „припадници те породице”, већ „тај и њему слични”, уобичајеном за колоквијални стил (о овој појави в. Крцић 2019); с фигуративног аспекта ово представља и тзв. енлагу броја:

[...] onda se još usuđujem da taj košer serviram čestitim *Jeremićima* i *Pigeonima*, *Bulatovićima* i *Šćepanovićima* (19); Možda će jednog dana, kada *Šćepanovići* i *Bulatovići* i njima slični neće izučavati literaturu kod poč. Pigeona, nego na fakultetu (96); ne iz potrebe da *Jeremićima* i *Pigeonima* ukaže „odakle su i šta preuzeli” (122); sve ono čime se služe *Jeremići-Pigeoni* (155), [на једном месту и малим словом]; *jeremići*, *pigeoni* (156); zbog one hudožestvene igre čija su pravila *Jeremićima* nedostupna i koja za njih ostaju večna tajna! (222) итд.

Ово такође представља један од начина дисквалификације оних са којима се расправља, јер такав облик множине носи негативну квалификацију која се овде постиже апелативизацијом и генерализацијом (исп. примере с малим почетним словом).

#### 3.2. Синтаксички план

3.2.1. Негације су честе и на синтаксичком плану, при чему овде стилску потентност имају пре свега оне којима аутор негира ставове и вредности својих неистомишљеника у овом сукобу:

[...] imala istu poentu kao i Šćepanovićeve priča o Goluzi (videćemo i to), to jest *nije je uopšte imala*, jer je poenta izostala (18); I kada sam u svom tekstu-intervjuu, govoreći o nacionalizmu, pomenuo rođaka Žila, to *nije bila nikakva metafora* „da se Vlasi ne sete”, nego sam samo naveo... (33); Kao što *nije bila nikakva skrivena aluzija* (34); meni se činilo, kao što mi se i sada čini, zaista vašarskim pitanjem oko kojeg *ne treba trošiti reči i ne treba prolivati mastilo* (35); Dr Jeremić [...] *nije međutim u stanju* da kaže jednu jedinu pismenu i logičnu rečenicu (87); ...*nije ništa drugo do jedna od njegovih konstatacija* koja se *ne temelji* na činjenicama (132); Šćepanović *ne zna*, i ne oseća kad već *ne zna*, da pripovetka, za razliku od romana, *ne trpi* dve poente... (334) и сл.

Можда је најсликовитији и најексплицитнији пример такве негације онај у ком Киш истиче своју опонентну позицију (46):

[...] ja sa tom gospodom od fermana *ne govorim* zaista istim jezikom na jednom drugom planu: intelektualnom i moralnom, i ja toj gospodi *ne dajem* za pravo da mi određuju norme, ni jezičke, ni književne, ni moralne. Mi zaista *ne govorimo* istim jezikom! I neka je hvala bogu ocu sabhaotu!



3.2.2. У вези са употребом глаголских облика можемо поменути имперфекат глагола *бити* (*бејаху*, *бејаше*). Он се понегде среће као средство архаизирања, онда када треба да оцрта и предочи догађаје из давне прошлости:

S druge strane, uz svoju majku, u kući, ja sam slušao za dugih zimskih večeri jednu drugu legendu, gde *bejaše* neki drugi bog, manje strog i manje surov, skoro paganski (39); A već godine hiljadu devetsto četrdeset i sedme, u kući moga dede s biblijskim imenom Jakov, na Cetinju, unosio sam badnjak kao „muška glava u kući”, pod *bejaše posut* slamom, a moja me je tetka blagosiljala šećerom i orasima, i krstila se i metanisala (40); и др.

3.2.3. Аутор неретко у свом исказу користи поређење (на фигуративном плану) и уопште – поредбене конструкције, што спада у варијације квантитета (в. Симић/Јовановић Симић 2015: 234–238): исп. примере под т. 4.1. Квантитетске варијације јављају се и на плану читавог исказа, и то веома често – кроз интерполације, набрајања<sup>8</sup>, цитате и дигресије – што Кишове реченице готово чини комплексним, гломазним, конгломератским (в. т. 4.1–4.5. и фн. 16).<sup>9</sup>

3.2.4. С друге стране, кратки, ефектни или пак елиптични искази (такође примери квантитативног варирања) након дугих, кумулативних реченица или цитата долазе као својеврсна поентирања: *U „salonima” razočaranje. Zastoj. Konsternacija.* (23); *Biće to zabavno!* (74); *Sasvim „na nivou”!* (75); *Molim, dakle.* (95); *Tačno!* (100); [после дужег исказа] *Odatle dokument, odatle pozivanje na izvore* (114); *Videćemo odmah.* (297); *Tako dakle.* (302) итд.

3.2.5. Екскламативност тј. повишен тон (тзв. варирање интензитета, в. Симић/Јовановић Симић 2015: 231–234) указује на субјективне елементе текста, тј. емотивну/експресивну језичку функцију, која се често препознаје у полемици. Исп. честе узвичне исказе (поред горенаведених у низу примера за кратке или елиптичне исказе):

Duga obustavila štampanje! Eksperti se izjašnjavaju! Eksperti su se izjasnili protiv plagijata, ali nije važno, Pigeon ide na sve ili ništa! (21); [након низа дужих екскламативних реченица:] *Samo toliko!* (23); [на два места:] *sasvim švindlerski i sasvim jeremićevski!* (24);

<sup>8</sup> Посебно често у дескриптивним пасајима, описима, исп. на пример: „[...] ministranti u čipki i satenu, sa zvončićima u ruci, u svečanom dijalogu, na latinskom, sa seoskim plébanosom, to pevanje pastve, taj harmonijum čiji su zvuci uznosili dušu u nebesa [...] obučen u mađarske široke seoske gaće od lana, sa prslukom, šeširom i čikoškim bičem, i nosio sa školskim drugovima po kućama vertep sa Vitlejemskim Novorođenčetom i kraljevima-daronoscima napravljenim od drveta i krpa – to je za mene bilo takođe mučenje duše” (39).

<sup>9</sup> Исп. нпр. сржни део описа слике *Час анатомије* у уводном поглављу: „Ono što poput emanacije vibrira između tek jedva primaknutog palca i kažiprsta primarijusa Nikolaesa Pitersona (Tulpa), ona iskra saznanja i iskustva koja samo što nije kresnula kao električno pražnjenje između dva alabastera šaržirana masom elektrona (te se učenicima čini da će to empirijsko iskustvo doktorovih prstiju da ih nadahne kao sveti sakrament), to iskustvo svih ranijih (anatomskih) saznanja sadrži u sebi, bez sumnje, i čas profesora dr Seb. Egbertsa, kao što i Rembrant ima u svom poslu „uzor i preteču” u Predavanju iz anatomije dr Seb. Egbertsa što ga je naslikao Tomas de Kejzer (1597–1667) i gde se u sredini kompozicije isprečio goli ljudski skelet, ne bez metafizičke poruke” (13).

Pitanje je samo, naravno, koliko su ti primeri autentični! (109); ...dok pigeonovsku rabotu smatra autoritativnom i autentičnom književnom kritikom! (129) итд.

3.2.6. Такође, и сугестивна интерогативност може се препознати као одлика полемичког текста, како уопштено, тако и овде, на примеру реторичких и других питања. Понекад су видљиви и примери екскламативних реченица у форми реторичког питања. Исп. *Zar je moguće da će se sve završiti tek tako, bez poente (kao Šćepanovićeve priča)?* (23); *Sasvim u basu i sasvim dostojanstveno, zar ne?* (74); *Da li pisac ima pravo da menja svoju poetiku? Svakako!* (131) и сл.<sup>10</sup> Код Киша се пак могу уочити пре свега кумулације питања, в. и из фигуративног аспекта – реторичко питање под т. 4.9.<sup>11</sup>

3.2.7. За полемику је карактеристична и употреба адверзативних везника (и конектора) којима се показује супротстављена позиција аутора, тада обично у комбинацији са негацијом:

[...] da njega ne interesuju ovde stvari književne, *nego* da je vođen razlozima sasvim druge vrste (25); *No* ja ni tada, u tom svom intervjuu [...] nisam doticao nijedan od nacionalnih principa, bilo čijih, *nego* sam, velim, govorio uopšteno o tome šta jedan takav totalni izbor može da znači (28); to nije bila nikakva metafora „da se Vlasi ne sete“, *nego* sam samo naveo jedan poznat [...] primer (33); [...] ne implicira nikakvu kvazinaučnost, nikakvu opasnu (po ignorante) intelektualističku i spekulativnu metodu [...], *već* je ova vrsta pristupa književnim fenomenima [...] imanentna pojmu književnog senzibiliteta uopšte (53); Jeremić, *međutim*, [...] nije načisto sa samim sobom (77); [Јерemiћ] nije *međutim* u stanju da kaže jednu jedinu pismenu i logičnu rečenicu (87) итд.

3.2.8. За Кишову полемику је карактеристично и саркастично опонашање туђег говора (Д. Јерemiћа) помоћу речци и везника као синтаксичких и текстуалних средстава на неким местима, на пример: [...] *uopšteno govoreći je I da, ali, međutim, s obzirom na neka „otkrića“, on lično smatra, da uprkos svemu što je o meni pozitivnog rekao, ta knjiga ne može da se kandiduje iz „moralnih razloga“! Samo toliko! Naravno, ipak, dakle,* итд., итд. (23–24).

<sup>10</sup> У контексту реченог у овом одељку занимљиви су примери у којима видимо ова средства здружено, попут *Da li je, dakle, Jeremić, „srećan“? That is the question! Ne, nije* (80) – где имамо интерогацију (као средство интензификације исказа), затим екскламацију (такође, као пример варијације интензитета), и то на енглеском, као својеврстан израз, овде саркастично употребљен, и на крају кратак, елиптичан одговор у негацији.

<sup>11</sup> Исп. „I kako se pozvati na izvore koje deformišete, ne samo morfološki, dakle stilski, nego i kao podatak, istorijski i kunsthistorijski? Kako, dakle, citirati nešto što nije citat? Kako podmetnuti kunsthistoričaru Reou nepoznavanje kunsthistorijskih činjenica? Zar to Reo tvrdi da je crkva svete Sofije hiljadu dvesto četrdesete 'bila već ruina'? I da su se njeni svodovi srušili, 'u isto vreme kada i svodovi crkve zvane Desjatnaja, pobivši na stotine Kijevljana koji se behu u njih sklonili!'“ (111).

#### 4. ФИГУРАТИВНИ АСПЕКТ ЧАСА АНАТОМИЈЕ

Кишов текст, како се и из досадашњих примера могло видети, обилује бројним фигуративним поступцима, те овде наводимо – пре свега због ограничености простором – још понеки пример као илустрацију за друге фигуре (поред већ поменутих дисфемизама, енлаге, поенте итд.). Првих пет фигура можемо довести у везу са варијацијама квантитета.

**4.1. Компарација.** Већ смо у вези са синтаксичким аспектом текста навели да Киш често користи поредбене конструкције и клаузе. Фигуративно посматрано, среће се често сликовито, литерарно или егзотично поређење:

[...] a polemički požar koji se razbuktao na stranicama naših glasila osvetlio je kao iznenadna bengalska vatra lice naše književne palanke (10); kao vizuelna metafora tog mog postupka, kao ilustracija i kao omot te buduće knjige (11); kao da će iz tih priljubljenih prstiju da kresne elektricitet, inkarnacija duše, emanacija vitaliteta, kao kontrast mrtvim žilama lešine i kao – naravoučenije (13); te se učenicima čini da će to empirijsko iskustvo doktorovih prstiju da ih nadahne kao sveti sakrament (13); kao kakav draguljar (18); Kako je priča o plagijatu otpala kao glupa vatrogasna šala (26); da im se priviđaju utvare kao beli miševi (33); kao seoski popa (74).

Оваквим поређењем Киш литераризује полемику, активирајући естетску функцију, с једне стране, или је емоционализује и приближава колоквијалном изразу, активирајући експресивну функцију, с друге.

**4.2. Кумулација.** На многим местима Киш користи кумулацију којом грана и шири свој исказ, постиже семантичко продубљивање исказа, па и прецизирање. Исп. примере:

Prvo je tzv. „tout Belgrade“ zabrujao, zazvrndao i ahnuo... (18); Poruke su stizale, telefoni i arapski telefoni su brujali i zvrndali i zvrckali (20); da se uverenja i predrasude, dignuti na nivo apsolutnih moralnih kategorija i principa, naočigled ruše i raspadaju čim ste stvar sagledali i sa one strane međe i zida (36); kao što se to zajedništvo čelči i kali podvizima (36); prolaženjem kroz ritualne kušnje snage i hrabrosti, dobijanjem tajnih imena i nadimaka (...) (36); pa stoga vrda i vrluda (88) итд.

**4.3. Амплификација (и асиндет).** Још једна врста стилске експанзије на плану структуре исказа види се у бројним примерима амплификације (и самим тим, асиндета), услед које Кишова реченица често постаје конгломерат колокација, наизглед бесконачно низање појмова из исте сфере. Исп. примере:

[...] mešanjem krvi iz načetog prsta, patetičnom zakletvom à la David, šifrovanim jezikom, zviždukom koji je supstituit za vojnički trubni znak i na koji srce zatreperi sasvim pompjerski radosno, prolaženjem kroz ritualne kušnje [итд.] (36); o toj religioznoj, mladalačkoj, dečjoj krizi u senci katoličkog rituala, malog katehizisa, dečje biblije, Gyermekszivek hódolata, harmonijuma što ga je svirala naša učiteljica, crkvenih misa, časova veronauke, biblijskih legendi, svečanosti prvog pričešća [...], brujanja zvona sa seoske crkve, strahova od kazne božje (39).<sup>12</sup>

<sup>12</sup> У неким примерима може се препознати и дистрибуција, нпр. „Bulatović je sa državnih telefona, iz nadleštava, iz Kluba, iz knjižara, privatnih salona i saloona, iz izdavačkih preduzeća i

**4.4. Плеоназам.** И плеоназам се јавља као пример варијације квантитета у тексту, а поред тога служи и својеврсном истицању, наглашавању. Исп примере: [...] *uprkos zajapurenom Bulatoviću, koji noćima drži predavanja i uverava sumnjičavce da je on sve video, lično, svojim rođenim očima* (21); *I kada sam ja lično odgovorio...* (27); *kojoj se priviđaju fantomi svuda i na svakom mestu* (33).

**4.5. Паралелизам.** Нису ретки ни примери понављања истог синтаксичког обрасца испуњеног различитим садржајем, опет као средство експанзије – у тексту веома сугестивно и стилогено. Исп. примере:

[...] *od Galena do Mundijusa i do Vezalove De humani corporis fabrica* (1543), *od Vezala do Leonarda da Vinčija* [...], *od Leonarda do Varolija i do Fabricija d' Akvapendenea* (14); [...] *o tome do kakvih psiholoških konsekvenci dovodi ovo i ovakvo paranoično stanje duha, ove i ovakve halucinacije* (33); *uprkos izvesnim sumnjama i uprkos izvesnim još nejasnim saznanjima, uprkos iskustvu, uprkos slutnji da meni, da nama, tu nije mesto, da smo mi tu privremeno* (38); *Kad neko kaže ovako insistantno, ovako nedvosmisleno-odlučno, ovako vehementno, ovako principijelno-čvrsto, ovako naduveno-samouvereno da će da šatapuје...* (74); *Kao da u priči ništa nije repušteno slučaju, kao da u priči ništa nije neprovereno i proizvoljno, nego kao da je sve to preneseno iz neke veličanstvene, božanske arhive, gde su sve misli, svi postupci svih ličnosti zabeleženi, kao da pisac raspolaže arhivama* (112) нтд.

Тропизацијом, преко метафоре и метонимије, Киш даје сликовите представе, неретко у функцији иронизирања: уништитељска снага супротне стране представља се као машинерија, текст Д. Јеремића се представља попут завесе која се надвила над Клубом књижевника, морализирање се види као певање у високом регистру и сл. Исп. издвојене примере у наредним двама тачкама.

#### 4.6. Метафора:

[...] *ponovo će bulatovićevska destruktivna mašinerija stupiti u pogon* (33); *tekst... koji se kao maglena zavesa digao iznad Francuske 7* (73); [...] *da će da svoju najavljenu bas-partiju pretvori u visoki moralni registar i da će svoju ariju otpevati sitno kaluđerski, glasom škopca* (74)<sup>13</sup>; *i kako se Jeremić sve više zapetljava u kućinu protivurečnosti i blebetanja u nagradama, to se njegova pluća sve više šire a njegova postura postaje sve više gteovska* (76) итд.

**4.7. Метонимија (и персонификација):** *tada je čaršija ponovo ahnula i zaškrgutala zubima, jer su joj se nade da će doći do moje moralne likvidacije izjalovile* (26).

*novinskih i časopisnih redakcija panično obaveštavao Zagreb, Ljubljanu, Titograd, Sarajevo, saopštavajući najnovije vesti*" (20–21).

<sup>13</sup> Ова се метафора кроз исто поглавље даље развија преко лексике из религијског, хришћанског домена, а преко ње се остварује хумор, исп. *Jeremić je, dakle, uzeo vazduh, napunio vrškom pluća, jektenija se nastavlja...* (77); *Tu je već, videli smo, Jeremić otplovio u nebesi – iže jesi na nebesi... i sad već Jeremićeva dostojanstvena književna reč dospeva do nas sa sedmog neba njegovih viših ambicija, a mi obični smrtnici vučemo se po blatu, gde nas je ostavio gromovnik Jeremić, pa sad gledamo ka nebesima, odakle dopire jektenija* (79); *posvetio se (da ne kažem, miropomazao)* (80); *yo vjeki vjekov!* (82).

4.8. **Иронија и сарказам.** Сем преко тропа, у овом полемичком тексту иронија се активира и на друге начине (често као окидач хумора): наводницима (нпр. „saloni” – мисли се на кафане), наводним похвалама и уздицањем (исп. *slavni nadnaslov, ekspert, džentlmen*), затим именовањем и тобоже фамилијарним тоном – исп. *naš Pigeon* (17) за Голубовића; *a i Dragan je filozof* (77) за Јеремића, кога назива и *književnički šef* (73), *palanački pater familias književnih poletaraca* (76), *papà Jeremić* (76, 82) и сл.<sup>14</sup> Често иронија и сарказам прожимају веће делове текста:

[...] on je advokat, pravno i građansko lice, uz to sasvim nezainteresovan, je li, za ovakve zemaljske stvari kao što je ovo žiriranje, on se bavi kao kakva šćepanovićevska književna marioneta „suštinama”, on piše na svojoj hacijendi parabole o večnosti, o snegu i ledu, o ribama i pticama iz Nebeskog zamka, no u međuvremenu (a u dogovoru sa Jeremićem) nade malo vremena i za smrtne i ovozemaljske stvari, kao što je taj njegov izveštaj koji je pristigao poštom u žiri, baš u pravi čas, kao koševski kec na jeremićevsku desetku. [Итд.] (24); I ako se ja koristim u svojim knjigama iskustvima modernog evropskog i američkog romana, linijom afiniteta dakako, to nije stoga što sam ja, *milošću neba*, uspeo da pročitam neke romane i neka teorijska dela... (53); ja se ne bih mogao izuzeti iz te brintijerovske formulacije i reći da sam čitao samo Njegoša i narodnu pjesmu i slušao pričanje svoje babe (54).

Киш каткад у свој исказ додаје духовите, саркастичне, подсмешљиве коментаре:

[...] zašto se ja, kad sam već takav hrabréc, ne poduhvatim neke druge teme, a ne te (*pa da ga vidimo!*) (19); (*ali „najlepša priča sveta” u izboru Brane Šćepanovića je tu, za utehu*) (21); Zar je moguće da će se sve završiti tek tako, bez poente (*kao Šćepanovićeve priča*)? (23); [...] „saloni” već znaju o čemu je tu reč, znaju da postoji tu neki ruski pisac i „akademik” imenom Medvedev (*koga Šaša Petrof izgovara sasvim mjahko, po-ruski, Medvedev, a Šćepanović sasvim intimno, Medvedev*) (23).

Иронија и сарказам свакако су нека од најчешћих и најубојитијих средстава у полемици, а Киш их користи, како видимо, на разнолике начине, успешно и смело.

4.9. **Реторичко питање.** Ова фигура, као и иронија и сарказам, спада у тзв. фигуре негације (в. Ковачевић 2015: 105–115), јер често у резултату имплицира негативно значење. Исп. *I ko je Dragan M. Jeremić e da bi se nekog ticala njegova ljubav!* [→ није нико] (81); *Šta to znači da sam ja u svojoj knjizi neke stranice, pasuse, redove „koristio”!* [→ то ништа не значи] *Šta ova rečenica uopšte treba da znači, bez obzira na gramatičku smušenost? I kakvog smisla ima rečenica da je neki pisac svoje stranice „koristio”?* [→ нема смисла] (87) итд.

<sup>14</sup> Исп. у вези са именовањем и односом према другима и ове примере: *Jean Descat, od milja zvani Joca Daska* (20); *Nach Jotsa* је оставио, тајније оставио у наслеђе Шћепановићу инкриминисани „dokazni materijal”, а *Nach Sćepanovitz* је пак тај матерјал доставио у први час свом послодавцу из Дуге – Pigeonu (21); Dragan M. Jeremić, као *član žirija Andrićeve nagrade*, као *patentirani član svih mogućih žirija, kao parakuvarica u svakoj književnoj kuhinji* (23).

4.10. **Корекција.** У тексту се такође среће и корекција, а преко ње се постиже и хумор (изневереним очекивањем):

Vacimo, dakle, jedan pogled unazad, napravimo jedan mali aperçu onog što se zbilo pre te famozne pigeonovske petarde koja je, objektivno govoreći, imala istu poentu kao i Šćepanovićeva priča o Goluži (videćemo i to), *to jest nije je uopšte imala, jer je poeta izostala, samo je malo zadimilo a vazduh je zasmrdeo na ukvarena jaja* (18).

4.11. **Градација.** У понеким примерима код Киша врло је блиска амплификацији и кумулацији, но јасно се може пратити раст семантичког набоја, негативне експресивности:

*Te pretnje, to zgražavanje, ta neprijateljska atmosfera* која је сад створена око мене... (27); *gde žive sve sami razbojници, dilkoši, psovači i lopovi, sinovi alkoholičara, ludaka i nasilnika, sve sami piromani i ubice, naoružani lancima od bicikla, noževima i bokserima, razbijajući prozora, presrećajući devojčica, bludnici i hulje* (37).<sup>15</sup>

4.12. **Литотизирана катахреза.** Интересантни су и примери у којима се види опонирање двеју страна, понегде кроз прагматичку или контекстуалну антонимију, исп. на пример: [...] *onda se treba jasno izjasniti da li si naš ili njihov, jer nečiji moraš da budeš. I reći tada da nisi ni naš ni njihov, ako te još uvek budu pitali, onda to znači da si ono što oni intimno misle da ti jesi, nešto treće* (49–50).

4.13. **Каламбур.** Нису ретке ни игре речима, и то како формалне, тако и смисаоне (кроз које видимо и овде истакнуту лудичку функцију језика):

[...] obigrao u svom rukopisnom izdanju sve naše književne „salone” i saloone (17); bez onog slavnog nadnaslova koji mu bejaše namenjen, nadnaslova s kojim su neki beogradski pisci odlazili na spavanje i budili se iza sna uz njegove slatke reci na usnama: „Grobница за Данила Киша” (17); a sve što je pismeno, polupismeno, četvrtipismeno i nepismeno (pogotovu ove poslednje kategorije građanstva) govorilo je o tom neviđenom događaju (18).

<sup>15</sup> Често се градација остварује на већем делу текста (где се уочавају и друге фигуре), исп. пример за динамично, напето, духовито казивање које има особине усменог (разговорног), на чијем крају је климакс и подигнут тон остварен поновљеним питањем: „U te se dve novinarske i nepismene pigeonovske paškivile (objavljene u „Oku”) sleglo kao u kloaku sve ono što je književna čaršija pričavala već mesecima, to jest da ja „koljem zaklano jagnje”, pri čemu je to „jagnje” eufemizam za staljinizam, pa, dakle, ja koljem i derem siroto jagnje staljinizma, koje ne samo što je jagnje, bivše jagnje, nego pošto je bivše, ono je još i mrtvo jagnje, agnec božji, pa sam ja tako proglašen još i za strvodera koji kolje posvećen i po svim verskim propisima zaklani košer, i onda se još usudujem da taj košer serviram čestitim Jeremićima i Pigeonima, Bulatovićima i Šćepanovićima, umesto da pišem „o nama”, a kad već pišem o tim stvarima, to jest kada prodajem to zaklano staljinističko jagnje na malo, zašto se ja, kad sam već takav hrabrec, ne poduhvatim neke druge teme, a ne te (pa da ga vidimo!); da je ta knjiga, dakle, „jvrejska stvar”, to jest knjiga o Jevrejima, a kad je već knjiga o Jevrejima, onda je mogla biti napisana pošteno, a ne pristrasno kako je napisana, jer bilo je Jevreja i na drugoj strani, bilo je Jevreja i među čuvarima logora i među egzekutorima, zapravo i nije bilo drugih egzekutora, a gde su oni u toj knjizi, sve te ubice? gde su?” (19–20). Напетост се овде постиже бројним понављањима (епаналесом – „јагње”, „књига”, „Јевреји”), као и слободним неуправним говором.

У последњем наведеном примеру преко каламбура остварује се и својеврсна градација – антиклимакс.

**4.14. Комбинација фигура.** Понегде се код Киша примећује управо садејство више фигуративних поступака. На пример, када објашњава колоквијални израз *имати муда* (где је уочљива и привидна метајезичка функција, која се иначе у тексту јавља на више места):

*Imati muda* то још у нас значи бити богомданим talentom, књижевним pastvom и lirским kentaуrom који спава са Euterpama и Kaliopama као са својим богомданим naložnicama, оплођујући литературу својим semenoglavcima и својим punoglavcima који се крећу ка *suštini* својим бићевима и својим zmiljuljastим pokretima, вођени неким nagonским, бољјим zamahом кроз sluzаву масу stvarности, без икаквог kompаса и смисла, без severа и smera, само својим semenoglavним nagonом, а свако се друго kretanje у простору и у vremenu, у неком смисленом smerу и по неком логичком концепту главе и duha, progлашава сумњивом erudicijом, zapadnoevropsким uticajem, dekadentnom dekartovskom školом која lišava individuu mudate njene spontanosti; *cogito ergo sum* postaje *coito ergo sum*, као deviza и pogled на svet, у bukвалном и metaforičном (metafizičkom) značenju (61). И даље.

Као што видимо, овде се прво митолошким алузијама постиже иронија, она се затим градацијски развија преко метафора (исп. *оплођујући литературу* и др.), паралелизама (исп. *без икаквог компаса и смисла, без severа и смера*), контраста заснованом на прагматичкој антонимији (нагонско наспрам главе и духа), све до кумулације негативних квалификација (од *сумњива ерудиција* надаље), каламбура у експресивној колокацији *мудата спонтаност* и поенте која се остварује хумористичком трансформацијом латинске крилатице, тј. својеврсном антипословицом у резултату.

И на другим местима издвојили смо садејство метафоре и ироније, одн. сарказма (в. т. 4.6., 4.7.), а то можемо сматрати и једним од стилски најефикацијентнијих Кишових поступака у полемици. Као још један занимљив пример можемо видети и следећи, у ком су копулативна метафора (*критичари су чувари дворских печата*) и лексичка (поетска) метафора (*француски врт* – која почива на појмовној књижевност је француски врт) удружене са сарказмом:

Kritičari су уз то чувари dvorskih pečata, titulami savetnici, који су уз titulu и visoke činovničke plate dobili још и задужење, или се праве да су га dobili, да održavaju francuski vrt и да obeležavaju aleje. I што taj francuski vrt све више liči на groblje, то је у prvом redu njihova zasluga (59).

## 5. ЗАКЉУЧАК

Данило Киш у својој полемичкој књизи *Час анатомије* показује како се убедљивом аргументацијом и разноврсним стилским средствима супротстављена страна у полемици дискредитује и убедљиво надмудрује, при чему треба истаћи да је његов полемички израз на многим местима напет, гневан, страстан, док је на другим местима научан, разложен, одмерен.

Иако свесни да овде није било могуће дати исцрпну анализу, те да остаје простора за даља проучавања, ипак можемо закључити да неке од одлика овог текста јесу: (1) на лексичко-семантичком плану: развијен ерудицијски (интелектуални, космополитски) стил, затим честа лексичка негација, пејоризација и негативна квалификација, те каткад и натуралистички, сиров стил; (2) на синтаксичком плану: негација, интерогативност и екскламатиивност као средства варијације интензитета, честе поредбене конструкције, разграњавање и ширење исказа адицијом у конгломератске и изразито комплексне, те друге врсте квантитетских варијација којима Кишова реченица као да тежи усменом, разговорном, непретенциозном изразу или изразу којим се, кроз бројна понављања и слободан неуправни говор, исмева супротна страна; (3) на фигуративном плану, пре свега, честа (и сликовита) компарација, иронија, сарказам, паралелизми, амплификација, каламбури, градација и др.

*Час анатомије*, отуда, по својим језичко-стилским и другим одликама, засигурно остаје једна од најузбудљивијих и најзначајнијих полемика српске, али и европске књижевности.

## ИЗВОРИ

**Киш 1978:** Danilo Kiš, *Čas anatomije*, Beograd: Nolit.

## ЛИТЕРАТУРА

- Бечејски 2016:** М. Бечејски, Есејистика Данила Киша, необјављена докторска дисертација, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/7739/Disertacija.pdf?sequence=6&isAllowed=y>, <21. 9. 2021.>
- Божовић 1998:** Г. Божовић, Кишова полемичка поезика, *Biblioteka Alexandria*, br. 1, 3, 33–34.
- Грујичић 1992:** П. Грујичић, Критичко и полемичко у *Књизи о Змају Лазе Костића* и *Часу анатомије* Данила Киша, *Књижевна реч: лист књижевне омладине Србије*, 21, 12–13.
- Делић 1992:** Ј. Делић, Киш и Лаза Костић, *Летопис Матице српске*, књ. 449, св. 5, 865–870.
- Катнић Бакаршић 1999:** М. Katnić Bakaršić, *Lingvistička stilistika*, Open Society Institute, Center for Publishing Development, Electronic Publishing Program, [https://www.ffst.unist.hr/\\_download/repository/Lingvisticka\\_stilistika.pdf](https://www.ffst.unist.hr/_download/repository/Lingvisticka_stilistika.pdf), <16. 8. 2021.>



- Кликовац 2008:** D. Klikovac, *Jezik i moć*, Београд: XX век.
- Ковачевић 2002:** М. Ковачевић, *Синтаксичка негација у српском језику*, Ниш: Издавачка јединица Универзитета.
- Ковачевић 2015:** М. Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Београд: Јасен.
- Кривокапић 1980:** В. Кривокапић, *Treba li spaliti Kiša*, Zagreb: Globus.
- Крцић 2018:** Н. Крцић, Полемички стил Ђуре Даничића у *Рату за српски језик и правопис*, у: *Година 1847: преломна тачка савремене српске културе*, ур. Р. Драгићевић, А. Милановић, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 171–185.
- Крцић 2019:** Н. Крцић, Множина властитих именица у разговорном језику: језичко-стилска анализа, у: *Језици и културе у времену и простору: тематски зборник VIII/1*, ур. Снежана Гудурић, Биљана Радић Бојанић, Нови Сад: Филозофски факултет, Педагошко друштво Војводине, 587–599.
- Миланов 2009:** А. Миланов, Костићева књига *О Змају* и Кишов *Час анатомије, Летопис Матице српске*, књ. 484, св. 6, 921–927.
- Морањак Бамбураћ 2003:** N. Moranjak Bamburać, *Retorika tekstualnosti*, Sarajevo: Vuubook.
- Пантић 2000:** М. Пантић, *Киш*, Београд: Филип Вишњић.
- РКТ 1986:** *Rečnik književnih termina*, Београд: Nolit.
- Симић 2010:** Р. Симић, *Стилистика српског језика I*, Београд: Јасен.
- Симић/Јовановић Симић 2015:** Р. Симић, Ј. Јовановић Симић, *Општа стилистика*, Београд: Јасен.
- Тошовић 2002:** Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.

---

## POLEMICAL STYLE OF DANILO KIŠ IN THE *ANATOMY LESSON*

### Summary

The aim of this paper is to describe some elements of Danilo Kiš's polemical style in the *Anatomy Lesson*, a book that often ranks at the very top of Serbian polemical prose, and in which the author responds to accusations of plagiarism by Dragan M. Jeremic et al. With this text, Kiš, for his part, ends one of the most tumultuous controversies on the Serbian literary scene, which took place in the late 1970s. The main task of this paper is to

describe the stylistic features of the text from the microstructural (specifically, lexical-semantic, grammatical and figurative) aspect. The results of the analysis show that the author primarily used lexical and syntactic negation, adversarial relations, and variations in quantity on a micro level; pejorative, erudite, naturalistic, etc. lexicon, and numerous figurative procedures such as comparison, irony, puns, etc.

**Keywords:** polemics, polemical style, Danilo Kiš, Anatomy class, stylistics, Serbian language.

*Nenad S. Krcić*